

Електронний журнал «Ефективна економіка» включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 975 від 11.07.2019). Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292.
Ефективна економіка. 2024. № 5.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.5.93>

УДК 657 : 347.7

*А. А. Вінтоняк,
студентка, Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8167-1663>*

*В. М. Чубай,
к. е. н., доцент, професор кафедри обліку та аналізу,
Національний університет «Львівська політехніка»
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1641-1085>*

ДІАГНОСТИКА АУДИТОРОМ ЗЛОЧИННИХ ДІЙ ЩОДО БАНКРУТСТВА ПІДПРИЄМСТВ

*A. Vintonyak,
Student, Lviv Polytechnic National University
V. Chubai,
PhD, Associate Professor, Professor of the Department of Accounting and
Analysis, Lviv Polytechnic National University*

AUDITOR'S DIAGNOSTICS OF CRIMINAL ACTS REGARDING BANKRUPTCY OF ENTERPRISES

В статті увагу зосереджено на виявленні ознак приховування фактичного банкрутства та аналізі причин і механізмів навмисного доведення підприємств до банкрутства, а також на розгляді схем створення фіктивного банкрутства суб'єктів підприємницької діяльності. У статті проаналізовано причини та ознаки приховування фактичного банкрутства підприємств, серед яких, зокрема — фальсифікація фінансової звітності, маніпуляції з витратами, доходами та прибутком (збитком), і використання фіктивних компаній для переведення боргів. У статті також розглянуто наслідки приховування фактичного банкрутства для зацікавлених сторін. Також досліджено причини та механізми навмисного доведення підприємств до банкрутства. Серед таких причин — корупція, неефективне управління, невідповідність стратегій розвитку ринковим реаліям тощо. Також розглянуто низку поширених схем створення фіктивного банкрутства суб'єктів господарювання.

The article is devoted to the detection of signs of concealment of actual bankruptcy, analysis of the reasons and mechanisms of deliberately bringing enterprises to bankruptcy, research of schemes for creating fictitious bankruptcy of economic entities. In today's world of economic relations, where business is becoming increasingly competitive and unpredictable, criminal actions aimed at avoiding financial responsibility are becoming an increasing threat. This article is therefore designed to explore these issues from the perspective of auditors, who play a key role in detecting financial manipulation and ensuring credibility of financial reporting. The article analyzes the reasons and signs of hiding the real bankruptcy of enterprises. Among them are falsification of financial statements, manipulation of expenses, income and profit (loss), and the use of fictitious companies to transfer debts. The article also considers the consequences of concealing the actual bankruptcy for interested parties. Having analyzed these issues in detail, it is possible to identify patterns and trends in the activities of enterprises that can help investors, creditors, government bodies and other

interested parties to respond in a timely manner to potential risks and take the necessary measures to protect their interests. The causes and mechanisms of deliberately bringing enterprises to bankruptcy were also investigated. Among such reasons are corruption, inefficient management, inconsistency of the development strategy with market realities, etc. Mechanisms of intentional bankruptcy include manipulation of financial statements, artificial contracting and money laundering. A number of common schemes for creating fictitious bankruptcy of business entities are also considered. The variety of techniques and approaches used to artificially declare oneself bankrupt and avoid financial responsibility is investigated. Analyzing the mechanisms that lead companies to bankruptcy and studying the schemes of their fictitious creation will help to improve the methods of detecting and preventing these frauds.

Ключові слова: *ознаки банкрутства, приховування фактичного банкрутства, доведення до банкрутства, схеми фіктивного банкрутства.*

Keywords: *signs of bankruptcy, concealment of actual bankruptcy, bringing to bankruptcy, schemes of fictitious bankruptcy.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Банкрутство суб'єктів господарювання є нормальним явищем у ринковій економіці. Однак, зокрема й в Україні не рідко відбувається приховування фактичного банкрутства підприємств, або ж навпаки — створення стану фіктивного банкрутства суб'єктів господарювання, які вдаються до такого «узаконеного» способу припинення діяльності з метою уникнення боргових зобов'язань перед кредиторами. Такі випадки з підприємствами, що становлять суспільний інтерес, суттєво негативно впливають на економічну стабільність регіону чи країни та призводять до втрати довіри з боку інвесторів. Проте досі немає ґрунтовних методик виявлення схем приховування реальної

неплатоспроможності та виявлення механізмів навмисного доведення підприємств до банкрутства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кризові процеси в економіці країни призводять до зростання фінансових ризиків, які можуть спричинити різке погіршення фінансового стану підприємства, зниження його платоспроможності, а в деяких випадках і фактичне банкрутство. Не рідко фінансові проблеми підприємств (особливо державних) пов'язані з умисними деструктивними діями посадових осіб суб'єкта господарювання та представників влади. Такі дії часто кваліфікуються як економічні злочини. Однією з їх особливостей є те, що вони вчиняються з використанням складних схем і супроводжується викривленням даних у бухгалтерських документах та відповідно у фінансовій звітності.

В літературі часто виділяють такі види банкрутства підприємств: фактичне, фіктивне і приховане [1]. Фактичне банкрутство пов'язане з фактичною втратою активів або суттєвою тривалою збитковістю в результаті неефективної підприємницької діяльності чи через настання несприятливих умов зовнішнього середовища. Фактичне банкрутство може бути як випадковим, так і спланованим. Фіктивне банкрутство — це незаконна спроба збереження чи часткового врятування інвестованого капіталу у випадку, коли подальше ведення господарської діяльності стає дуже ускладненим через внутрішні та зовнішні несприятливі обставини, або спроба втілення різного роду шахрайських намірів щодо привласнення майна чи ухилення від сплати податків. Найпоширеніші види фіктивного банкрутства (рис. 1), засновані на зловживанні кредитними відносинами в західних країнах, розглядала в своїй роботі А. Дмитрієва [2].

Рис. 1. Схеми фіктивного банкрутства, засновані на зловживанні кредитними відносинами

Джерело: сформовано авторами за даними [2]

В табл. 1 наведено опис деяких поширених схем, які допомагають шахраям «створити» фіктивне банкрутство суб'єктів господарювання. На практиці існують сотні таких схем, але ми розглянемо лише кілька поширених в Україні.

Приховане банкрутство пов'язане з небажанням керівництва або власників підприємства припинити його діяльність навіть у випадках, коли фактично неплатоспроможність або інші серйозні проблеми вже настали. Приховане банкрутство (приховування стійкої фінансової неспроможності) — це дії засновників, власників або інших службових осіб підприємства, спрямовані на введення в оману кредиторів щодо реального фінансового стану підприємства. Це може призвести до спричинення значних фінансових втрат кредиторам [1].

**Таблиця 1. Схеми, що використовуються для «створення»
фіктивного банкрутства підприємств**

Назва схеми	В чому полягає, реальні приклади
1	2
Продаж продукції, товарів чи послуг за значно нижчими цінами від ринкових підконтрольним підприємствам	Наприклад, суб'єкт господарювання уклав низку договорів купівлі-продажу зерна кукурудзи майбутнього врожаю з одними і тими ж покупцями, за якими близько 34000 тон зерна кукурудзи було продано за цінами, вдсятеро нижчими від ринкових. Враховуючи обсяг товару, на який були укладені ці договори, загальна різниця між фактичною ціною продажу підприємству та середньоринковою ціною була оцінена під час перевірки в 64730000 грн [3].
Привласнення основних засобів підприємства під виглядом їх списання через «непридатність» для експлуатації	Наприклад, на підприємстві, яке виробляє важливі комплектуючі для промисловості працював директор, який з часом, за допомогою свого впливу та повноважень почав поступово списувати з балансу підприємства дороговартісні верстати. Він підробляв документи, вказуючи, що ці верстати не придатні для роботи. Однак, верстати насправді продовжували працювати на заводі, виробляючи продукцію, яка не відображалася в обліку підприємства. В ході перевірки виявилось, що їхнім новим власником став син керівника підприємства, який запустив на них власний прибутковий бізнес як ФОП, орендувавши площу в одному з цехів [4].
Виведення приміщень та будівель з державної власності чи власності комунальних підприємств у приватну власність зокрема шляхом реконструкції	Користувач будівлі (або її частини) здійснює самочинну реконструкцію, замовляє первинну технічну інвентаризацію майна та визначає право власності на реконструйоване майно в судовому порядку на підставі документів про виконані будівельні роботи та технічного паспорту самочинного будівництва. Іншими словами, об'єкти нерухомості та інженерної інфраструктури, побудовані в попередні роки за кошти місцевого бюджету, передаються з використанням корупційних схем у приватну власність без поповнення місцевого бюджету [6].
Закупівлі непотрібних та недоцільних для підприємства робіт, товарів та послуг на достатньо великі суми	Щороку організації та підприємства готують бюджет на наступний рік. Однак, незважаючи на річний план або всупереч річному плану, свідомо спотворюючи обставини, суб'єкти господарювання можуть навмисно закуповувати невідповідні товари, роботи та послуги, зокрема й для особистого використання керівництвом підприємства. Здебільшого такі закупівлі здійснюють в пов'язаних суб'єктів підприємницької діяльності, зазвичай з використанням так званих «відкатів» (по суті хабарів) [5].

Джерело: сформовано авторами

Формування цілей статті. Цілями цієї статті є систематизація ознак, що вказують на приховування фактичного банкрутства підприємств, а також аналіз причин і ознак навмисного доведення підприємств до банкрутства його керівництвом.

Виклад основного матеріалу дослідження. Насамперед необхідно визначити з яких причин керівництво намагається приховати банкрутство підприємства. Найчастіше до них відносяться такі:

- уникнення відповідальності (керівництво підприємства може намагатися уникнути особистої відповідальності за неправильні управлінські рішення та виникнення великих зобов'язань підприємства, сподіваючись, що ситуація покращиться і підприємство вийде з кризового стану);
- можливість отримати час на реструктуризацію (зокрема збільшиться часовий період для реалізації заходів, спрямованих на оздоровлення підприємства);
- збереження вартості активів (оголошення банкрутства може знецінити низку активів підприємства і зменшити можливі грошові надходження від продажу частини активів для погашення боргів);
- збереження репутації (банкрутство може негативно вплинути на репутацію підприємства в очах акціонерів, ділових партнерів, покупців та інших зацікавлених сторін);
- отримання неправомірної вигоди (керівництво або власники можуть використовувати приховування банкрутства для виведення активів з підприємства або отримання інших неправомірних вигод).

Приховування фактичного банкрутства підприємства може завдати шкоди багатьом суб'єктам, зокрема: інвесторам, працівникам, кредиторам (особа, яка має підтверджені вимоги щодо грошових зобов'язань до боржника) тощо (рис. 2) [6].

Ідентифікація ознак (рис. 3) приховування фактичного банкрутства підприємств є важливим інструментом для захисту інтересів зацікавлених сторін у фінансово стійкій діяльності підприємства, зокрема шляхом запобігання подальшому поглибленню фінансової кризи.

Важливо зазначити, що наявність однієї або більше ознак, наведених на рис. 3 не завжди вказує на те, що суб'єкт господарювання приховує

банкрутство. Але якщо є певні ознаки приховування банкрутства, то це може бути причиною більш ретельного вивчення ситуації.

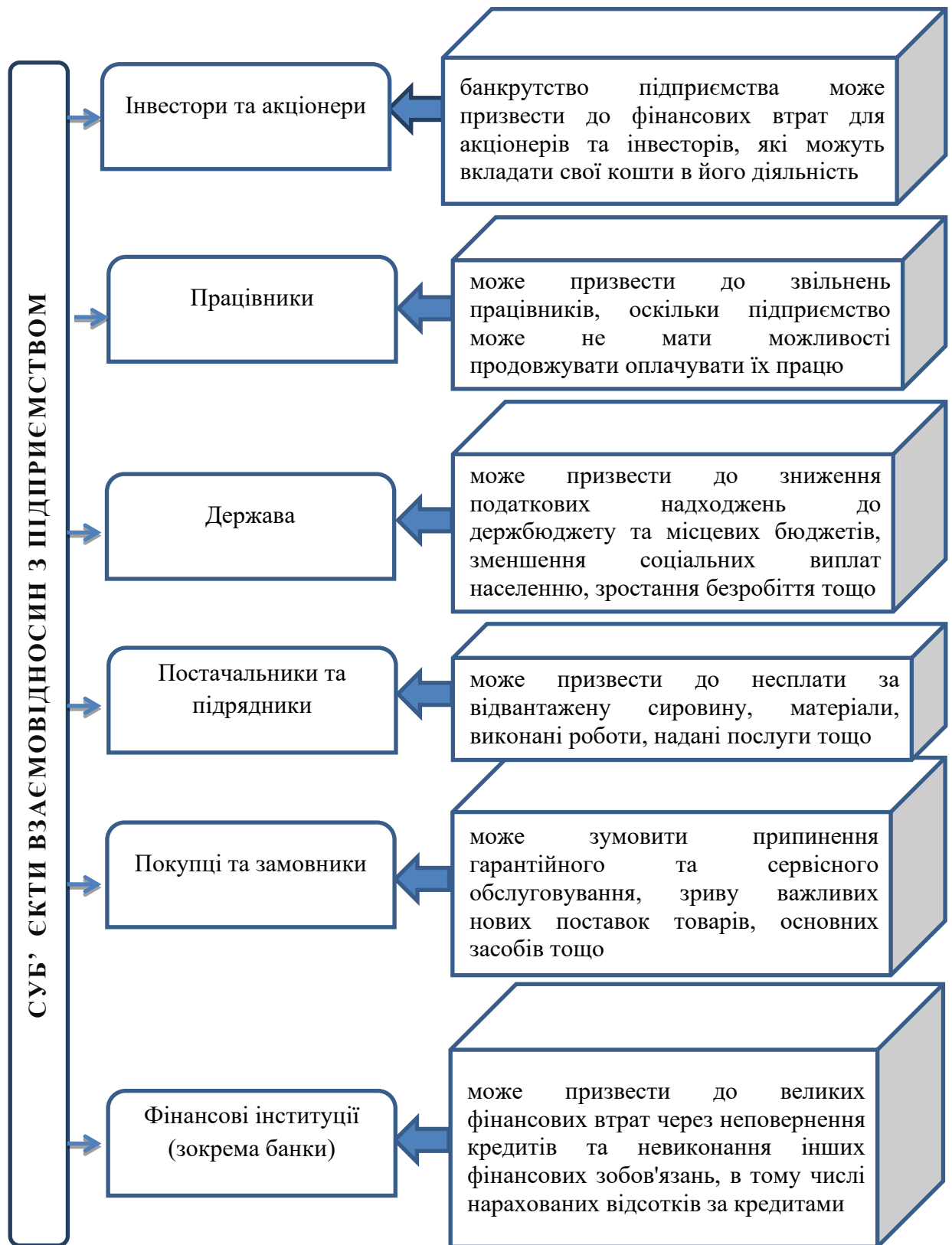

Рис.2. Наслідки для різних суб'єктів від приховування фактичного банкрутства підприємства

Джерело: сформовано авторами

Рис.3. Ознаки приховування фактичного банкрутства, на які варто звернути увагу аудитор

Джерело: сформовано авторами

Отже, одним з найпоширеніших механізмів приховування факту банкрутства є маніпулювання фінансовою звітністю підприємства. Суб'єкти господарювання можуть штучно занижувати зобов'язання, переоцінювати активи або використовувати творчий облік, щоб показати більш прибутковий бізнес, ніж він є насправді. Це може привести до введення в оману користувачів щодо реального фінансового становища підприємства і появи помилкових вражень про стабільність підприємства.

Ще одним поширеним механізмом приховування фактичного банкрутства є маніпулятивне використання різних форм юридичної організації (в тому числі об'єднань чи різних підконтрольних суб'єктів підприємницької діяльності) або створення дочірніх компаній та філій, через які можуть відбуватися перерозподіли активів та зобов'язань. Це може бути спрямовано на уникнення кредиторів, податкових зобов'язань чи приховування дефіциту ліквідності.

Також для приховування фактичного банкрутства підприємства нерідко використовують низку комплексних фінансових інструментів, таких як деривативи чи «фінансові піраміди». Суб'єкт підприємницької діяльності, зокрема залучає кошти, обіцяючи «інвесторам» надвисокі прибутки, і виплачує дивіденди першим вкладникам за рахунок грошей, які надходять від нових. Це може тимчасово послабити несприятливу фінансову ситуацію та затримати момент настання банкрутства.

Проблема навмисного доведення підприємства до банкрутства є актуальною та складною в сучасному економічному середовищі. Враховуючи конкурентний характер ринкових відносин, підприємства можуть зіткнутися зі значними труднощами, які можуть зашкодити їх фінансовій стабільності. Однак, існує також тривожна тенденція, коли керівництво деяких великих суб'єктів господарювання навмисно діє таким чином, щоб довести їх до стану банкрутства. Це викликає серйозні негативні наслідки для багатьох суб'єктів взаємовідносин та загрожує стабільності економічного середовища в країні чи її регіоні.

Умисне (неправдиве) банкрутство — майновий стан неплатоспроможності, набутий цілеспрямованими діями осіб, за які має наставати юридична відповідальність [7; 8]. Такі злочини переважно базуються на приховуванні та привласненні активів, неправомірній передачі важливих активів зацікавленим особам та зловживанні отриманими кредитами (комерційними або товарними), а банкрутство, що призводить до

отримання величезних тіньових прибутків, є завершальним етапом таких операцій.

Навмисне доведення підприємства до банкрутства має на меті:

- приховування інших злочинів, зокрема фінансових махінацій та розкрадання державних коштів;
- ухилення від сплати податків;
- списання коштів для фіктивної санації та реструктуризації боргів;
- уникнення сплати заборгованості перед кредиторами;
- отримання контролю над певним, здебільшого державним, підприємством чи його активами, тощо.

Ознаками навмисного погіршення фінансово-економічного стану підприємства (для доведення його до банкрутства) є такі дії [9]:

- укладення завідомо не вигідних для підприємства договорів (у тому числі фіктивних);
- необґрунтовані грошові виплати на значні суми;
- зменшення вартості майна, яким розпоряджається суб'єкт господарювання, через безпідставну передачу важливого майна третім особам;
- прийняття необґрунтованих управлінських рішень, які негативно впливають на виробничу, торговельну або іншу законну діяльність підприємства та завдають йому фінансових збитків або інших втрат;
- внесення неправдивих відомостей до звітів, знищення або «втрата» суттєвих первинних та інших документів, приховування важливої інформації;
- невжиття заходів щодо стягнення заборгованості (зокрема, не повнота та не своєчасність пред'явлення претензій та позовів);
- збільшення кредиторської та дебіторської заборгованості (зокрема надання позики або кредиту покупцям та замовникам без достатнього забезпечення або без достатньої гарантії повернення коштів);
- продаж чи передача в оренду ключових основних засобів, що

використовуються у виробничо-господарській діяльності (особливу увагу слід звернути на економічну вигоду від передачі у власність або оренду; зокрема, перевіряється відповідність ціни продажу ринковій ціні та наявність дозволу на здійснення цих операцій від органу, що здійснює контроль над майном);

- продаж товарів (робіт, послуг), вироблених підприємством, за ціною, нижчою за собівартість, без належного економічного обґрунтування;
- суттєве заниження цін на продукцію, товари, роботи, послуги з метою реклами, фіктивні розпродажі, а також зловживання розпродажами.

Комбінації вище наведених дій можуть використовуватися для створення фінансової ілюзії штучної нестабільності юридичної особи, яка може бути використана як підстава для порушення справи про банкрутство.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Виявлення ознак, які вказують на приховування фактичного банкрутства є важливим завданням під час аудиту. Ідентифікація таких ознак і розуміння причин та механізмів, що стоять за цими ознаками, дає змогу не лише запобігти подальшим фінансовим злочинам, а й знайти рішення для ефективного управління ризиками та збереження стабільності діяльності підприємства. Проаналізовані механізми свідчать про високий ступінь складності та витонченості реалізації шахрайських схем, спрямованих на навмисне доведення суб'єктів господарювання до банкрутства. Детальне дослідження схем створення фіктивного банкрутства підприємств показує, що такі дії можуть мати серйозні негативні наслідки для економічної системи загалом, тому важливо вживати відповідні заходи для їх попередження та припинення.

Результати цього дослідження можуть бути корисними для органів державного фінансового контролю, аудиторських фірм та інших зацікавлених сторін у виявленні та запобіганні злочинних дій щодо банкрутства підприємств. Дослідження може сприяти розробці ефективних

стратегій протидії фінансовим маніпуляціям та забезпеченню фінансової стабільності як бізнес-структур, так і країни загалом чи окремих її регіонів.

В перспективі потрібно вдосконалити методику оцінювання рівня загрози банкрутства підприємств з врахуванням впливу набагато ширшого спектру чинників внутрішнього і зовнішнього середовищ.

Література:

1. Банкрутство підприємства та його наслідки: роз'яснює Мін'юст. *Електронний журнал «ДЕБЕТ-КРЕДИТ»*. 2021. URL: <https://news.dtkt.ua/state/other/72239-bankrutstvo-pidprijemstva-ta-iogo-naslidki-roziasniuje-miniust> (дата звернення 05.02.2024).
2. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством в умовах економіки знань та інтелектуалізації менеджменту. Економічний форум. 2016. № 1. С. 161-170.
3. Баранова О. Доведення підприємства до банкрутства його керівництвом: які ознаки про це свідчать. *LigaZakon*. 2021. URL: https://biz.ligazakon.net/news/206448_dovedennya-pdprimstva-do-bankrutstva-yogo-kervnitstvom-yak-oznaki-pro-tse-svdchat (дата звернення 15.02.2024).
4. Батова О. Що криється за ліквідацією та банкрутством держпідприємств. *Українська правда*. 2022. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/19/691606/> (дата звернення 15.02.2024).
5. Коаліція антикорупційних громадських організацій. 100 корупційних схем в регіонах України. 2020. С. 1-68. URL: <https://www.rpk.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/as-100-schemes-2-1.pdf> (дата звернення 15.02.2024).
6. Податковий кодекс України № 2856-VI від 23.12.2010 (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17?find=1&text=%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82#w1_16 (дата звернення 05.02.2024).

7. Кодекс України з процедур банкрутства № 2597-VIII від 18.10.2018 (зі змінами та доповненнями). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення 08.02.2024).

8. Господарський процесуальний кодекс України 1798-XII від 06.11.1991 (зі змінами та доповненнями). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179812?find=1&text=%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%80%D1%83%D1%82#w1_28 (дата звернення 10.02.2024).

9. Пригуза П. Умисне банкрутство: теорія і практика субсидіарної відповідальності. 2021. *Підтримання кваліфікації суддів, Дніпровське регіональне відділення НШС України*. URL: <https://uba.ua/documents/events/2021/2%20%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B3%D1%83%D0%B7%D0%B0.pdf> (дата звернення 10.02.2024).

References:

1. *DEBET-KREDYT* (2021), “Bankruptcy of the enterprise and its consequences: explained by the Ministry of Justice”, Available at: <https://news.dtki.ua/state/other/72239-bankrutstvo-pidprijemstva-ta-iogo-naslidki-roziasniuje-miniust> (accessed February 5, 2024).

2. Lihonenko, L. O. (2016), “Anti-crisis management of the enterprise in the conditions of the knowledge economy and intellectualization of management”, *Ekonomichnyi forum*, vol. 1, pp. 161-170.

3. Baranova, O. (2021), “Bringing the enterprise to bankruptcy by its management: what are the signs of this”, *LigaZakon*, Available at: https://biz.ligazakon.net/news/206448_dovedennya-pdprimstva-do-bankrutstva-yogo-kervnitstvom-yak-oznaki-pro-tse-svdchat (accessed February 15, 2024).

4. Batova, O. (2022), “What lies behind the liquidation and bankruptcy of state-owned enterprises”, *Ukrainska pravda*, Available at: <https://www.epravda.com.ua/columns/2022/09/19/691606/> (accessed February 15, 2024).

5. Together Against Corruption (2020), “100 corruption schemes in the regions of Ukraine”, Available at: <https://www.rpk.org.ua/wp-content/uploads/2020/12/as-100-schemes-2-1.pdf> (accessed February 15, 2024).

6. Verkhovna Rada of Ukraine (2011), “Tax Code of Ukraine”, Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275517?find=1&text=%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82#w1_16 (accessed February 5, 2024).

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2018), “Code of Ukraine on Bankruptcy Procedures”, Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (accessed February 8, 2024).

8. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), “Economic Procedural Code of Ukraine”, Available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179812?find=1&text=%D0%B1%D0%B0%D0%BD%D0%BA%D1%80%D1%83%D1%82#w1_28 (accessed February 10, 2024).

9. Pryhuza, P. (2021), “Deliberate bankruptcy: theory and practice of subsidiary liability”, *Pidtrymannia kvalifikatsii suddiv, Dniprovske rehionalne viddilennia NShS Ukrainy*, Available at: <https://uba.ua/documents/events/2021/2%20%D0%9F%D1%80%D0%B8%D0%B3%D1%83%D0%B7%D0%B0.pdf> (accessed February 10, 2024).

Стаття надійшла до редакції 22.04.2024 р.